

Miénk az ég And-tól Vul-ig

Az éjszakai égen a fényes csillagok különféle alakzatokat rajzolnak ki, amelyeket őseink mitológiai lények körvonaláival azonosítottak. Az eleinte alig ismert déli égen látható csillagok elhelyezkedése alapján pedig a XVI-XVIII. századi utazók és csillagászok már tudatosan alkottak csillagképeket.

A csillagképek nemcsak kultúrtörténeti szempontból érdekesek, de hasznos segítségül szolgálnak az égbolton történő tájékozódás során is. Az égi objektumok azonosítása persze a koordinátáik – a rektaszcenzió és a deklináció – alapján történik, és ezeket már ezred ívmásodpercnél is pontosabban meg lehet határozni, de a csillagképek szerepe talán sohasem szűnik meg.

A csillagok elnevezése vagy azonosítója ugyanis különféle esetekben tartalmazza annak a csillagképnek a nevét, amelyben az adott csillag található. Köztudott a legfényesebb csillagok görög betűs jelölése, amelynek rendszerét Johann Bayer dolgozta ki a XVII. század elején, továbbá a szabad szemmel jól látható csillagok sorszámozása John Flamsteed által egy évszázaddal később. Ismert példák a pulzáló δ Cephei és a fedési kettős β Lyrae, illetve a bolygórendszeréről híres 55 Cancri és a nagy sajátmozgásáról nevezetes 61 Cygni.

A változócsillagok annyira fontosak a csillagászatban, hogy akkor is kényelmes jelölést érdemelnek, ha egészen halványak. Hivatalos elnevezésük része annak a csillagképnek a neve, amelyikben látszanak. A XX. század elején, a csillagászati fényképezés elterjedésével szinte nagyüzemivé vált az új változócsillagok felfedezése. Ezért is vált akkor szükségessé a csillagképek – nevük és határaik – véglegesítése. Ez két fő lépésben történt. Előbb 1922-ben – éppen 100 éve – a Nemzetközi Csillagászati Unió római közgyűlésén elfogadták a csillagképek végleges nevét tartalmazó hivatalos listát. Ekkor került ki a csillagképek sorából

az addig népszerű Argo Navis, és a területén három másik konstelláció, a Carina, a Puppis és a Vela osztozott. Feledésre ítélték az Antinous csillagképet is, vélhetően azért, mert Antinous valós személy, Hadrianus római császár vele azonos nemű szeretője volt. Az Antinous területét az Aquila kapta meg „könyvjóváírással”.

Ugyancsak ezen a közgyűlésen fogadták el – az addigra már jelentős szakmai tekintélyt kivívott Henry Norris Russell kezdeményezésére – a 88 csillagkép három betűből álló rövidítését. Így lett az ábécérendben első Andromeda röviden And, az utolsó Vulpecula pedig Vul. A közgyűlési határozat azt is tartalmazta, hogy a szakcikkekben a csillagképek csakis a latin nevükön szerepelhetnek. A rövidítéseket használva jelentősen csökkent a változócsillagok nevét tartalmazó táblázatok terjedelme.

Hosszabb időt vett igénybe, és csak 1928-ban vált véglegessé a csillagképek határának kijelölése. Ennek során az éggömböt a két koordinátáirány mentén, azaz egymásra merőleges szakaszokkal osztották fel úgy, hogy valamennyi égi pont egy és csak egy csillagképhez tartozzon. A feladattal megbízott belga Eugène Delporte így sikeresen megoldotta – a körvonal sokszögesítése helyett – a körvonal sokszögesítését. Arról már nem tehet, hogy a tavaszpont precessziója miatt a határolóvonalak egyre növekvő (bár még elhanyagolható) szöveget zárnak be a koordináta-rendszer tengelyeivel. Azt is tudomásul kell venni, hogy a „területrendezés” miatt néhány csillag csillagképet váltott: a 10 UMa hivatalosan átkerült a Lynx-be, a 30 Mon a Hydrába, a 49 Ser viszont a Hercules-be. A korábban T Leo-ként ismert törpenóva pedig a Virgo csillagképbe átigazolvá már QZ Vir néven szerepel a változócsillag-katalógusban. Megnyugtató viszont, hogy ez a határrevízió nem járt véráldozattal.

Szabados László